

Praktisk præsteuddannelse omkring år 1800

Af Christian Larsen

Forskellige kirkelige selskaber havde i løbet af 1700-tallet givet vordende præster øvelser i kateketik (læren om kirkelig undervisning) og homiletik (læren om prædiken), således at de var praktisk rustede til embedsgerningen. Først med Pastoralseminariets oprettelse i 1809 fik den praktiske præsteuddannelse fast form. Artiklen undersøger forløbet forud for Pastoralseminariets oprettelse og seminariets første år.

Indledning

I slutningen af 1700-tallet lød der – især fra gejstlig side – klager over tomme kirker og den synkende moralitet. Lægemidlet mod tidens moralske brøst og grundlaget for gudstjenesten i den protestantiske kirke var forkyndelsen, og derfor måtte præsters uddannelse til og øvelse i prædikekunst komme i centrum. Det havde man altid vidst, og allerede i 1740'erne og 1750'erne havde der været tiltag på dette område: dels Det Kateketiske Selskab i København 1738-1745,¹ dels Erik Pontoppidans lærebog *Collegium Pastorale Practicum* (1. udg. 1757). Den pietistisk prægede pastoralteologi med 58 kapitler og 740 sider var en indgående vejledning for præster i embedsførelse: prædiken, katekisation, sakramentforvaltning, skriftemål og afløsning, præstens virke ved begravelse og bryllup samt som menighedens sjælesørger.

Præstens katekisations- og prædikeevner kom atter i centrum ved den nye fundats for Universitetet i 1788. I kapitel 4 § 13 hed det: »Vi ville og, at der overalt skal agtes paa de Theologiske Candidaters ogsaa efter deres Examen fortsatte Fliid, samt Øvelse i at prædike og catechisere«, for hvilket de skulle fremlægge dokumentation, når de søgte gejstligt embede, og hvor de så kunne vente at blive taget »i allernaadigst Betragtning til Befordring«.

To selskaber og en forordning

I 1790'erne så to kirkelige selskaber dagens lys: Det Homiletisk-Kateketiske Selskab og Det Homiletiske Selskab, hvor især sidstnævnte selskab blev forløber for Pastoralseminariet. Homiletisk-Kateketisk Selskab blev i 1789 oprettet af Sjællands biskop N.E. Balle, der tillige fungerede som »Directeur« for selskabets 81 medlemmer. Man samledes hver uge, nogle gange oftere, for at høre og kritisere en prædiken, for at diskutere teologiske emner og vel især for at katekisere i biskoppens på-

hør. I tilslutning til disse prædikener blev der holdt kollokvium over et pastoralteologisk emne, og man har uden tvivl kunnet tage afsæt i Balles *Evangelisk Pastoral-Theologie, foredraget i Kirke-, Biske- og Præste-Vielser* (1790).²

Dette initiativ blev grundlaget for den kateketiske prøve, der indførtes ved forordningen af 5. oktober 1792.³ Da »sand Oplysning i Religionen og Sædelæren« var det kraftigste middel til at fremme såvel den offentlige som den enkeltes mulige lyk-salighed, var det nødvendigt at sørge for ungdommens undervisning og følgelig »saare nødvendigt, at de, som kaldes til Kirkens Lærere, besidde fuldkommen Duelighed i Catechisationen«. Derfor skulle enhver, der blev udnævnt til præst, have aflagt en offentlig kateketisk prøve »til Beviis om hans Duelighed i dette Fag«. Prøven, der ikke måtte vare mere end en time, holdtes normalt i København, hvor biskoppen, en teologisk professor og en sognepræst fungerede som censorer. Ligesom ved embedseksamen fik man karakteren *laudabilis*, *haud illaudabilis* eller *non contemnendum*. Når man søgte præstekald, skulle man foruden attest for teologisk eksamen og dimisprædiken indsende attest om den karakter, som man havde fået. Karaktererne fra de tre prøver, skulle »komme i Betragtning, Forestilling til Forfremmelse«. ⁴

Balles selskab synes at være ophørt omkring 1798, men allerede året efter fik det en efterfølger i Det Homiletiske Selskab, oprettet i foråret 1799 af residerende kappellan ved Frue Kirke H.G. Clausen på opfordring af 12 studenter.⁵ Formålet med selskabet var at gøre deltagerne til gode prædikanter. Dette skete ved, at medlemmerne skiftedes til at holde prædikener for hinanden. De skulle udarbejde en skriftlig prædiken over selvvalgt tekst og hovedsætning, som dog måtte ligge i teksten; på søn- og helligdage prædikedes over de befalede tekster. Prædikenen blev underkastet skriftlig bedømmelse af to kritikere (recensenter). Om den skriftlige bedømmelse hed det i lovene, at »Det behøves vel neppe at erindres, at en saadan Recension bør være uden Bitterhed og Haan.« I en protokol blev prædikantens navn, teksten, hovedsætninger og bedømmelsen indført. I løbet af selskabets levetid blev der holdt 276 prædikener af 52 personer – eller fem prædikener pr. person.

Et institut for pastoralvidenskaberne

I november 1808 rettede Sjællands nyudnævnte biskop Friedrich Münter henvendelse til Danske Kancelli for at gøre kancelliet opmærksom på en sag, som uden tvivl er »en stor Mangel i vore unge Geistliges Dannelse ved Universitetet«. ⁶ De teologistuderendes dannelse var meget teoretisk, og de fik »næsten lutter Forelæsninger over Theologiens forskellige theoretiske Fag; det practiske derimod forsømmes aldeles og ringeagtes af Mange«. Dimisprædikenen, som var de studerendes sidste prøve, var oftest den første prædiken, en nyuddannet cand.theol. holdt. De fik hverken anvisning til kateketik eller lejlighed til egen øvelse i »denne sandelig ikke mindre end lette Kraft«. Kandidaterne tiltrådte derfor deres embede med meget ufuldstændige for ikke at sige aldeles ingen begreber om embedets mangfoldige forretninger; ligeledes manglede de viden om den danske kirkeret. Dette var et stort savn for både dem selv og det offentlige, og de måtte selv tilegne sig kundskaberne efterhånden, »ofte og ved meget ubehagelige Erfaringer«. Følgen var bl.a. »de tomme Kirker, som findes næsten allevegne i Kiøbstæderne, dog for Endeel maa tilskrives den min-

dre Grad af Duelighed Lærerne besidde – skøndt ogsaa andre Aarsager, og især Tidsalderens letsindige, irreligiøse Aand, haver bidraget dertil«.

Münter havde i sin tidligere virkekreds som universitetslærer søgt at afhjælpe denne mangel ved forelæsninger over pastoralteologien fra 1797⁷ over A.H. Niemeyers lærebog: *Haandbog for christelige Religions-Lærere* (oversat til dansk 1798).⁸ Disse forelæsninger var imidlertid teoretiske, og homiletiske øvelser fandt ikke sted, fordi Münter ikke havde færdighed deri. Kun det fåtal, som kunne benytte pastor Clausens anvisning, havde haft lejlighed til at gøre forsøg med homiletik, og disse elever fra Clausens »skole« kunne Münter genkende ved deres dimisprædikener.

Ligesom med homiletikken forholdt det sig med kateketik. Münter forsøgte at opmuntre de studerende til at besøge Blaagaard Seminarium og åbnede adgang til læretimerne, men kun få benyttede sig af tilbuddet eller af biskop Balles offentlige katekisationer, »formodentlig i den Formeening: at Ungdoms Underviisning i Institutterne, hvormed de vare sysselsatte, gav dem Øvelse nok«. Det var dog langt fra nok. Undervisningsarbejdet kunne nok lette arbejdet, men ikke give færdighed i at katekisere over »Religionens Sandheder med Børn af de forskielligste Anlæg og Kundskaber«.

Biskoppen fandt det derfor »Under disse Omstændigheder [...] saare ønskeligt for Siellands Stift, om der til dets tilkommende Geistligheds Tarv kunde anlægges et Præsteseminarium«. Han vidste, at tiden ikke var til bekostelige foranstaltninger, men noget burde gøres uden betydelige bekostninger. »Udfaldet vilde da om faa Aar vise, om Sagen fortiener større Opmærksomhed; og naar Tiderne da forandredes til det bedre, saa torde jeg vel og haabe, at Cancelliet vilde bidrage sit til, at Anlægget blev udvidet og erholdt en større Virkekreds«. Münter stillede derfor forslag om indretning af et »Institut for Pastoralvidenskaberne«.

Fagrækken

Undervisningen og øvelserne skulle strække sig over et år, og der skulle forelæses over fem fag: fysiologi, homiletik, katekisation, pastoral anvisning og dansk kirkeret. Vel havde kandidaterne hørt om fysiologien i det filosofiske kursus på Universitetet, men kurset var for begyndere, meget elementært og ikke tilstrækkeligt for mænd, som skulle indvirke på mennesker; »som altsaa maae have nøjagtig theoretisk og empirisk Kundskab om Menneskets intellectuelle og moralske Anlæg, Drifter, Affecter o.s.v.«. Kandidaterne skulle derfor have undervisning i »Erfarings-Siellælæren«, med hvilket forbandtes antropologi og anvisning i at have med mennesker at gøre, i særdeleshed sjælens natur, både i dens sunde og dens syge tilstand. Som lærer foreslog Münter feltpræst N.E. Øllgaard. Forelæsningerne måtte ledsages af »idelige Øvelser« i at anvende homiletiske regler, at gøre logisk rigtige dispositioner til prædikenerne, i at udarbejde og at holde disse i »et got lyst og smagfuldt Sprog og et rigtigt og anstændigt Foredrag«. Pastor H.G. Clausen skulle undervise i dette fag. Katekisation skulle forme sig som øvelser og gentagne forsøg; også her blev Clausen foreslået som lærer. Pastoralanvisning skulle give vejledning i at forvalte det øvrige af religionslærerembedet. I forbindelse med anvisningerne kunne man indtage sygebesøg, tjeneste ved fængsler m.m. Endelig skulle kandidaterne gennemgå

dansk kirkeret. Ikke siden J.E. Colbiørnsens forelæsninger i 1780 og 1781 havde der været holdt forelæsninger over emnet. Münter havde udbudt faget i sin tid som lærer på Universitetet, men det havde ikke vundet tilhørere. Som lærer blev assessor i Hof- og Stadsretten A.S. Ørsted bragt i forslag.

Instituttets forelæsninger og øvelser skulle fordeles således: det første halve år havde man fysiologi, homiletik og kateketik, det andet halve år homiletiske og kateketiske øvelser samt forelæsninger over pastoralanvisninger og kirkeret. Da forelæsningerne skulle være gratis, måtte der gives lærerne et salær: læreren i homiletik og kateketik 400 rdl., lærerne i fysiologi og kirkeret hver 200 rdl. eller i alt 800 rdl. til salærer. Den mand, der foredrog homiletik og kateketik eller hele pastoralteologien, burde have titel af professor i denne videnskab. Desuden bad Münter om et engangsbeløb på 200 rdl. til anskaffelse af bøger samt fremover 50 rdl. årligt til bogindkøb. Bøgerne kunne stå i bispegården, ligesom auditoriet der kunne anvendes til seminariet.

Instituttets bestyrelse skulle ligesom Det Pædagogiske Seminarium bestå af lærerne samt stiftsprovsten som den første gejstlige i stiftet efter biskoppen.

Der skulle være tyve medlemmer, der skulle udvælges blandt de bedste kandidater med eksamenskarakteren *laudabilis*; medlemmerne af Clausens selskab skulle udgøre stammen i instituttet. Optagelsesprøven skulle være en skriftlig prædiken over opgiven tekst og en lille afhandling over et teologisk spørgsmål.

Pastoralseminariet oprettes

I Danske Kancelli tog man godt imod ideen om et pastoralseminarium, hvorimod der i Direktionen for Universitetet og de lærde Skoler var nogen uvilje imod forslaget, der dog blev fremmet med støtte fra direktionens førstemand, hertug Christian Frederik af Augustenborg.⁹ Kancelliet indstillede 22. december 1808 bispens forslag til kongens godkendelse, dog med visse ændringer. Münter havde foreslået, at kun kandidater med 1. karakter blev optaget. Kancelliet indvendte, at man kendte flere kandidater med 2. karakter, som var blevet »meget duelige og værdige Religions Lærere« og derfor burde have mulighed for optagelse. Deltagerantallet havde Münter sat til 20, hvorimod kancelliet mente, at det ikke var aldeles nødvendigt at fastsætte et bestemt antal.

Kongens afgørelse faldt den 13. januar 1809. Der skulle oprettes et seminarium for kandidater, der opholdt sig i Sjællands Stift, »til Hjælp ved denne deres videre Forberedelse, hvortil en Mængde practiske Kundskaber, forbundne med Øvelse i deres Anvendelse, ere saa nødvendige«. Seminaristerne skal gå på seminariet i et år. Første halvår forelæstes der over psykologi, homiletik og kateketik, i det andet halvår fortsattes homiletiske og kateketiske øvelser; forelæsninger over pastoralanvisningen og kirkeretten blev forbundet hermed. I homiletik skulle undervisningen »oplyses med Exempler, tagne af de bedste Prædikener«, »et godt, lyst og smagfuldt Sprog og rigtigt og anstændigt foredrag«, og hver kandidat burde holde 5-6 prædikener, hvoraf i hvert fald de sidste skulle holdes offentligt i en kirke. Kateketikken skulle der undervises i, som den kommende præst ville få lejlighed til at anvende den i kirken og ved konfirmandundervisning. Kirkeretten skulle gennemgås i »i dens hele Omfang«.

I Collegial-Tidende 1809 kunne man læse om »de Videnskaber, i hvilke der i Seminarier skal undervises«.

Teologiske kandidater med bedste karakter skulle have »fortrinlig Adgang«; dog kunne direktionen dispensere, hvis en kandidat med 2. karakter skønnedes at kunne drage nytte af undervisningen. Til deltagelse i de homiletiske og kateketiske øvelser måtte ikke antages flere end 20 seminarister, som skulle vælges blandt kandidater, der opholdt sig i Sjællands Stift. Derimod kunne direktionen give flere adgang til den teoretiske undervisning eller forelæsningsne.

Til »Directeurer og Bestyrere af dette Seminarium« udnævntes samtlige lærere tilligemed stiftsprovst Frederik Plum. Der blev bevilget en engangssum på 200 rdl. til bogindkøb og 50 rdl. årligt »for at completere og fortsætte Samlingen saaledes, at de vigtigste Skrifter i Pastoralfaget og de fortrinligste Prædikensamlinger« kunne anskaffes. Bøgerne skulle stå i bispegården, hvor seminarier fik til huse.¹⁰ De øvrige udgifter til seminarier blev afholdt via Fonden ad usus publicos, som udbetalte understøttelse til de af seminarierets medlemmer, som var uformuende (2000 rdl. bevilget i 1811), betalte lønninger og penge til boganskaffelser, indtil samtlige udgifter fra 1. januar 1813 overgik til Finanskassen.¹¹

Da nu Pastoralseminariet var oprettet, besluttede man i Det Homiletiske Selskab at ophøre med sin virksomhed. Den 16. marts 1809 – på tiårsdagen for selskabets oprettelse – blev den sidste samling afholdt. Medlemmerne kunne se tilbage på ti år, hvor 52 teologiske kandidater havde deltaget »i denne gavnlige Indretning, af hvilke 29 ere blevne befordrede til geistlige Embeder«. Selskabet var nu ved kongebud blevet udvidet og gjort til »en offentlig Indretning, i hvilken flere Lærefag blive forenede med Homiletiken«. Selskabet sluttede rækken af samlinger med »den inderligste Følelse af Erkjendtlighed til dets værdige Bestyrer; enhver af dets Medlemmer føler tilfulde og vil sikkerligen stedse med Taknæmmelighed erindre den Nytte, han har draget af denne ædle Mands Underviisning og Veiledning«. Denne ædle mand var naturligvis H.G. Clausen.¹²

Pastoralseminarium i provinsen?

Den 10. januar 1809 sendte Münter et brev til kollegaen i Århus, Andreas Birch, om forslagene »Anvendelighed og Realisation i Provindserne«. Birch svarede i slutningen af februar, at teologiske seminarer i provinsen var »til saare liden Nytte«, fordi kandidaterne var huslærere på herregårde eller hos præster. De kunne ikke forlade deres plads for »at benytte sig af Foreninger, hvormed deres Indsigter kunde erholde en større Udstrækning«. Men en form for seminarium eller rettere homiletisk selskab kunne finde sted i provinsen, når man indskrænkede sig til prædikeneres udarbejdelse og undervisning i at behandle »en religieus Materie paa en populair practisk og opbyggelig Maade«.¹³

Seminariets første år

Seminariets bestyrelse kom til at bestå af biskop F. Münter, stiftsprovst F. Plum, assessor A.S. Ørsted, H.G. Clausen og N.E. Øllgaard. Bestyrelsen mødtes første gang 20. januar 1809, hvor den tilrettelagde de praktiske detaljer om optagelse i seminariet. Der skulle indleveres en skriftlig tilmelding til Münter. En måned senere var der indkommet 21 ansøgninger, hvoraf seks havde været medlemmer af Homiletisk Selskab og derfor allerede var optaget. De øvrige 15 skulle udarbejde en prøveprædiken over Kol. 1, 12-13: »og takker Faderen, som gjorde jer skikkede til at få del i de heliges arvelod i lyset, han, som friede os ud af mørkets magt og førte os over i sin elskede Søns rige«. Hvis man havde holdt dimisprædiken, opnået anerkendelse for besvarelse af en prisopgave ved Universitetet eller – som nævnt – været medlem af Homiletisk Selskab, skulle man ikke holde prøveprædiken.¹⁴ Man skrev til Vajsenhusets direktion og bad om at få overladt et værelse til seminariets brug i den kommende sommer.

En glædelig nyhed var, at enkefrue Gyldendal skænkede seminariet et komplet sæt af Fallesens *Magazin for Religionslærere* (1793-1802) og *Theologisk Maanedsskrift* (1803-1808).¹⁵ Allerede forholdsvis kort tid efter seminariets åbning havde man et større bibliotek, som lærere og elever kunne drage nytte af: 144 bind pastoralteologi, 33 bind filosofi, 9 bind kateketik og 20 bind kirkeret.¹⁶ Der var især tale om tysksproget litteratur, med enkelte franske, engelske og danske titler. Blandt danske titler savner man Henrik Ussings store og blivende værk om *Kirkeforfatnin-*

gen i de kongelige danske Stater, med dens vigtigste Fordele og Mangler samt muelige Forbedringer (1786-1789, 6 bind), der mærkelig nok ikke indgik i seminariets bogsamling.

Seminariet kunne åbnes 1. maj 1809 ved en tale af Münter, og i efteråret gik man i gang med den første sæsons forelæsninger.¹⁷ Münter forelæste mandag og lørdag 19-20, Plum holdt »pædagogiske Conferencer« med seminarister ved enkelte lejligheder, mens Ørsted foredrog kirkeretten mandag og torsdag 20-21. Clausen fortsatte i de samme timer, og endelig havde seminaristerne psykologi med Øllgaard onsdag 19-20. Efter at Øllgaard i 1811 blev præst i Asminderød-Fredensborg og amtsprovst, blev den ledige lærestol i psykologi overtaget af residerende kapellan ved Frue Kirke J.P. Mynster. Münter henvendte sig til Mynster, der overtog posten, selvom han fandt det »mindre hensigtsmæssigt, at der skulde læses Psychologie ved Seminariet«. Mynster havde ikke fordybet sig særlig meget i psykologi, men håbede dog at kunne give de vordende præster noget, der kunne være interessant og nyttigt for dem. »Det traf sig, at der just paa en Auction var en Mængde af Psychologier, gode og slette, at faae, og jeg anvendte megen Fliid paa Udarbeidelsen af disse Forelæsninger, som jeg holdt to Timer om Ugen. I de følgende Cursus føiede jeg naturligviis Meget til, og et Par Aar senere omarbeidede jeg dem ganske, men vænnede mig tillige efterhaanden til det frie Foredrag fra Kathedret«. ¹⁸ Et resultat af Mynsters undervisning blev hans lille bog *Bemærkninger om den Kunst at prædike* (1812, 53 s.).

Agerbrugsundervisning?

I slutningen af 1809 fik kancelliet en ansøgning fra G. Begtrup, professor ved Universitetet i landøkonomi med særlig opgave at vejlede vordende embedsmænd og præster om landets hovederhverv og kendt for værket *Beskrivelse over Agerdyrknings Tilstand i Danmark* (1803-1812). Begtrup foreslog, at »de oeconomicke Videnskabers Dyrkning maatte iblant de theologiske Candidater« fremmes ved at seminaristerne skulle have undervisning heri. Næsten alle præster var jordbrugere og fik mestendels af deres levebrød fra embedets tilligende. Gejstligheden stod for i alt 8041 tdr. hartkorn, og det var »ikke uvigtigt for Staten, at dette store Areal dyrkes vel«. Præsten skulle ikke blot danne gode kristne mennesker, ligeså vigtigt var det »at danne Mennesket til nyttig Borger i dets Næringssyssel«, og præsten skulle være til eksempel og oplysning for bonden.

Kancelliets indstilling fra 11. januar 1810 fremhævede det gode forslag, men man var betænkelig ved at pålægge kandidaten det som en ubetinget pligt at dyrke disse videnskaber. De studerende havde i forvejen ikke megen tid til studier, fordi de skulle tjene til livets ophold som huslærere eller informatorer. Hovedgenstanden for præsterne burde være »Deres Meenigheds intellectueller Dannelses og Skolevæsenet« – det burde de anvende tid på. Desuden kunne de store jordbrugere og civile embedsmænd være bedre skikket til dette hverv. Kancelliet foreslog derfor, at det ikke blev gjort til en pligt, men at der blev taget hensyn ved embedsbesættelse til den, der havde fulgt forelæsningerne. Kongen resolverede imidlertid, at han ville have en udtalelse fra Pastorseminariet.

I seminariebestyrelsen var der modstand mod Begtrup, hvilket fremgår af medlemmernes skriftlige vota.¹⁹ Münter mente, at studerende og kandidater jo kunne høre Begtrups forelæsninger på Universitetet, og at forslaget ville svække den vægt, embedsduelighed burde have. Plum var enig. Kandidaterne måtte slide dagen lang for at tjene til livet, og de havde ikke tid til at høre mange forelæsninger, hvorfor seminariet havde måttet indskrænke undervisningen til »en sildige Aftentid«. Ørsted var ligeledes enig med sine to kolleger, men ville afvise forslaget af andre grunde. Seminariet gav de kundskaber, som var fornødne for *enhver* religionslærer, hvorimod landøkonomi kun var nødvendig for landsbypræster og lå uden for »Grændserne af en Undervisnings Anstalt, der allene har den for *alle* Præster fornødne Dannelsen til Gjenstand«. Når der til forelæsninger over landøkonomi skulle forbindes ekskursioner, besøg hos landmænd eller forsøgsgårde, ville man forhindre kandidaterne i at passe deres undervisningsarbejde osv. Kongebud om pligt til at følge Begtrups forelæsninger ville have betænkelige følger for seminariet. Præsten skulle varetage »Religionens og Sædelighedens Fremme« i menigheden, og Ørsted kunne ikke se, »hvorfor Præsten just skal være Centralpunktet for Menighedens oekonomiske Oplysning«. Landøkonomisk oplysning skulle man overlade til kongens embedsmænd i de civile fag, godsejere, forpagtere og andre med mere forstand herpå. Clausen mente, at man ikke alene burde afvise forslaget for seminariets vedkommende, men også for teologiske kandidaters vedkommende. Den færdige kandidats tid var fuldt optaget af at undervise, og allerede seminariets forelæsninger optog meget tid, som de ikke kunne anvende uden opofrelse. Hvis de skulle følge endnu én forelæsning, skulle man være betænkt på at erstatte dem, hvad de måtte tabe i indtægt. Begtrup havde anslået nytten for højt i forhold til undervisningens udbytte: »I hver Egn vil den erfarne, kyndige Bonde kunne lære den unge, tiltrædende Præst, der vel har hørt Noget om Landøkonomien, men mangler Erfaring«, og han henviste til Landhusholdningsselskabet og landøkonomiske selskaber. Den teologiske kandidat kunne også have nytte af dyrlægevidenskab på Veterinærskolen – »hvo vilde nægte det?«. Skulle han så også følge undervisningen på Veterinærskolen? Præsten skulle udbrede »Sædelighed og religiøs Oplysning« – det trængte man mere end nogensinde til.

Danske Kancellis fornyede indstilling den 30. maj 1810 refererede til seminariets udtalelse, og kancelliet fastholdt sin modstand mod undervisningspligt i landøkonomi. Den kongelige resolution 2. juni gjorde det heller ikke til pligt for jurister eller teologer at følge forelæsningerne, men der skulle ved deres evt. ansættelse i embeder på landet tages hensyn til attest fra Begtrup om deres fremskridt i studiet af landøkonomi.²⁰

Der var altså modstand mod Begtrups landøkonomiske forelæsninger, men seminariet var ikke afvisende over for gæstelærere. I vinteren 1812 tilbød forstanderen for Døpvstummeinstituttet, P.A. Castberg, at forelæse over »Theorien om de Døpvstummes Underviisning«, et tilbud seminariet tog imod. Castberg udgav senere sine *Forelæsninger over Døpvstumme-Undervisningens Methode, holdne i Pastoralseminariet i Kjøbenhavn* (1818, 318 s.).

Peder Rosenstand Wøldike (1781-1850), senere sognepræst i Tårnby, prædikede 1. januar 1810 over Job 8,9: »For vi er fra i går, vi ved intet, vort liv på jorden er en skygge«. Her ses første del af recensionen: »De Herrer Censores vare i det Heele meget vel fornøjet med denne Prædiken, da man sporede at Forf. havde anvendt megen Fliid...« (Rigsarkivet, Pastoralseminariet. Prokokol for de homiletiske øvelser 1809-1816).

Begyndende problemer

På bestyrelsesmødet 9. maj 1810 blev det oplyst, at man tre gange gennem aviserne havde bekendtgjort optagelse på seminariet, og at der var kommet 11 ansøgere. I en forestilling til kongen 1. august 1810 om seminariets første år kunne kancelliet berette, at 14 havde meldt sig (1 var blevet befordret til præsteembede), og man optog 7 medlemmer fra Clausens selskab. Tilhørere uden for seminariets kreds havde ikke indfundet sig. Kongen resolverede, at kancelliet ved besættelse af præsteembeder skulle fremhæve de af seminariet fortrinligst anbefalede kandidater, når de fandtes blandt ansøgerne.²¹

Året efter gik det ikke bedre med deltagerantallet. Danske Kancelli kunne berette over for kongen, at kun 10 i det forløbne år havde fulgt undervisningen, og at kun 4 kandidater – efter gentagne opfordringer i aviserne – havde meldt sig. Man frygtede, at antallet af deltagere »vil stedse aftage og maaskee i næste Aar ikke en eneste melde sig«. For at ikke »den gode og almeennyttige Hensigt med Seminariets Oprettelse skal forfejles formedelst Vedkommendes Ulyst til at danne sig til deres tilkommende Bestemmelse«, foreslog seminariet, at det blev en pligt for enhver kandidat,

der havde opholdt sig et år i København efter eksamen, at frekventere seminariet. Hvis man ikke ville, skulle ens ansøgning om »geistlig Befordring« ikke tages i betragtning.

Kancelliet mente, at seminariet burde få »en udvidet Virkekreds«, men det ville være forbundet med vanskelighed at overholde et sådant påbud, fordi der gik en række år fra embedseksamen til ansættelse, og der måtte således kræves sikkert bevis for, at enhver ansøger i »denne, stundom lange, Tid ikke havde opholdt sig saalænge her i Staden, at han kunde have deeltaget i Underviisningen ved Seminariet«. Desuden måtte også kandidater med 3. eller ringeste karakter have undervisning, fordi lovgivningen åbnede mulighed for embede, »og det saa meget mere, som det maa formodes, at disse Candidater mere trænge til Underviisning i Pastoral Videnskaberne, end de som have erholdt første eller anden Character«. Kancelliet indstillede derfor til kongen, at enhver teologisk kandidat, som herefter tog teologisk embedseksamen, burde pålægges at frekventere seminariets øvelser i et år. I modsat fald skulle man ikke tage hans ansøgning om embede i betragtning. Hvor seminariet havde foreslået, at påbuddet kun gjaldt kandidater i København, ville kancelliet give lige pligter og rettigheder til alle kandidater – bl.a. fordi »Pastoral Seminariet neppe paa anden Maade vil kunne opretholdes til fuldelig at svare til dets Øjemed«. ²²

Kongen bifaldt kancelliets indstilling, som blev bekendtgjort 7. december 1811: enhver kandidat, som herefter tager teologisk eksamen ved Københavns Universitet, skulle deltage i seminariets øvelser i et år, hvis han ville søge gejstligt embede. Ved embedsansøgning skulle vedlægges vidnesbyrd fra seminariets direktion. Undtaget fra denne pligt var kun de, der pga. fattigdom eller andre omstændigheder ikke havde kunnet opholde sig i København efter embedseksamen. Undtagelsen gjaldt også, hvis man på anden måde havde erhvervet »den practiske Duelighed, som Seminariet kan give ham Leilighed til at erhverve«. Påbuddet blev senere indskærpet ved kgl. resolution af 8. november 1817. ²³

Pastoralseminariet sygner hen

Kongebuddet om frekventering af Pastoralseminariet synes ikke at have haft den tilsigtede virkning, og i seminariets forhandlingsprotokol kan man under den 14. november 1815 læse: »Efter den i Foraaret skete Indbydelse i Avisen havde ikke Een meldt sig til Indtrædelse i Seminariet, saa at Sommeren over hverken Forelæsninger eller Øvelser kunde finde Sted. Nu meldte sig efter ny Indbydelse i denne Maaned 3 Candidater«. Sidste optegnelse er fra januar 1816, hvor der meldes om faldende antal deltagere og om indsendelse af årsberetning til kancelliet. De følgende år hørte man ikke meget til Pastoralseminariet, og seminariet synes at have levet en skyggetilværelse. Først i 1841 kom der atter liv og kraft til seminariet, som fik en ny læreplan for »den praktiske Theologi, som skulle holdes ved Pastoralseminariet«. ²⁴

Noter

1. Knud Banning: Det kateketiske Selskab i København 1738-1745, *Kirkehistoriske Samlinger* 1976 s. 107-121.
2. Landsarkivet for Sjælland (LAK). Det Danske og Norske Teologiske Selskab. Forhandlingsprotokol

- 1775-1778. Forhandlingsprotokollen er efterfølgende anvendt som forhandlingsprotokol for bl.a. Homiletisk-Kateketisk Selskab 1789-1798.
3. Trykt i: *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler*, 1884, del II s. 87-88.
  4. Se også L.N. Fallesen: Den Katechetiske Prøve, *Theologisk Maanedsskrift* bd. 3, 1804, s. 432-455.
  5. Rigsarkivet (RA). Københavns Universitet (KU) 45.07.01 Protokol holden i Det homiletiske Selskab 1799-1808.
  6. RA. Danske Kancelli (DK) 1. departement. H8. Registrantsag 1809/17, brev fra F. Münter 7. og 29. november 1808.
  7. Program hvorved Frederik Münter indbyder til Forelæsninger over Pastoraltheologien, 1797.
  8. A.H. Niemeyer. *Haandbog for christelige Religions-Lærere. Oversat af det Tydske efter den tredje Udgave*, 1798, Del 1. Populær og praktisk Theologie eller Materialer til christelig Folke-Undervisning. Del 2. Homiletik, Pastoralvidenskab og Liturgik.
  9. Alexander Rasmussen: Frederik Münter. Hans Levned og Personlighed, *Frederik Münter. Et Minde-skrift*, 1925, bd. 1 s. 154.
  10. RA. DK 1. departement. H4. Forestillinger 1809, kgl. resol. 3. januar. Den kgl. resol. er trykt i: *Collegialtidende* 1809 s. 41-45 og *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler*, 1884, del II s. 102-103.
  11. RA. Fonden ad usus publicos. Kgl. resolutioner 1809-1810 ad 11. april og 1811-1812, ad 7. januar 1811, 19. april 1811, 3. august 1812
  12. RA. KU 45.07.01 Protokol holden i Det homiletiske Selskab 1799-1808 s. 361-362.
  13. LAK. Pastorseminariet. Diverse korrespondance 1809-1888.
  14. LAK. Pastorseminariet. Forhandlingsprotokol for Pastorseminariet 1809-1841, møde 20. januar og 21. februar 1809.
  15. LAK. Pastorseminariet. Forhandlingsprotokol for Pastorseminariet 1809-1841, møde 6. april 1809.
  16. RA. KU 45.06.01 Fortegnelse over bibliotekets bogsamling 1809-1856.
  17. Det følgende baserer sig på Pastorseminariets forhandlingsprotokol.
  18. J.P. Mynster: *Meddelelser om mit Levnet*, 1854, s. 192-193.
  19. LAK. Pastorseminariet. Diverse korrespondance 1809-1888.
  20. RA. DK 1. departement. H4. Forestillinger 1810, kgl. resol. 18. januar og 2. juni.
  21. RA. DK 1. departement. H4. Forestillinger 1810, kgl. resol. 6. august
  22. RA. DK 1. departement H4. Forestillinger 1811, kgl. resol. 25. november.
  23. Trykt i: *Collegialtidende* 1811 s. 772-773 og *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler*, 1884, del II s. 107 og 112.
  24. Trykt i: *Samling af de for Universitetsforholdene gjældende Retsregler*, 1884, del II s. 200-203. Jf. *Københavns Universitets Aarbo* 1841 s. 16-25.

Christian Larsen, f. 1974, cand.mag., arkivar i Rigsarkivet. Har bl.a. udgivet visitatsoptegnelser fra de sjællandske biskopper Peder Hersleb og N.E. Balle. Arbejder for tiden på en bibliografi over dansk uddannelseshistorie fra 1948 til 2003, der udsendes i 2004.